

Matti Rämö

Polkupyörällä Jäämerelle

Tupasvillaa, poroja
ja tuntemattomia
sotilaita

minerva

Polkupyörällä Jäämerelle

Matti Rämö

Polkupyörällä Jäämerelle

Tupasvillaa, poroja ja tuntemattomia sotilaita

minerva
MINERVA KUSTANNUS
HELSINKI

© Matti Rämö ja Minerva Kustannus, 2022
Minerva Kustannus on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä
www.minervakustannus.fi

Palautetta kirjailijalle voi lähettää sähköpostilla
osoitteeseen: matti.ramo@saunalahti.fi

Valokuvat ja kartat Matti Rämö
Piirokset Cira Almenti

Ulkoasu Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-312-580-3
Painettu EU:ssa

Sisällys

Prologi	7
1. Hiidenkirnuilta Saimaan suveen	10
2. Leppävirran hippileirillä rummut kumisevat aamuun	37
3. Kolilta Raatteentielle	68
4. Tupasvillaa porojen mailla	99
5. Murmansk – arktisen erämaan luvattu kaupunki	128
6. Petsamon nikkelin kirous	165
7. Vardø – Jäämeren helmi	191
8. Tenojoella porojen polulla	215
9. Pakkasyön haamuja Saamenmaalla	240
10. Lars Levin tietä Jällivaaran kuilulle	274
11. Napapiirin yli Uumajan satamaan	301
12. Länsirannikkoa Hämeen Härkätielle	329
Epilogi	362
LIITE: Jäämeri-polkaisun varusteet	363

Kartat

<i>Helsinki–Murmansk–Jällivaara–Helsinki</i>	9
<i>Helsinki–Kuhmo</i>	13
<i>Kuhmo–Ivalo</i>	85
<i>Ivalo–Murmansk–Utsjoki</i>	130
<i>Utsjoki–Jällivaara</i>	231
<i>Jällivaara–Uumaja</i>	287
<i>Vaasa–Helsinki</i>	326
<i>Helsinki–Murmansk–Jällivaara–Helsinki</i>	358

Prologi

Ensimmäisen pitkän pyöräretken tein yksin 12-vuotiaana. Kahden päivän seikkailu kesäkuuisessa viileydessä avasi uuden maailman, kun vaelsin kumpuilevassa metsämaisemassa Salpausselän yli Helsingistä Forssaan ja takaisin. Polkaisin oranssilla, yksivaihteisella Terässiivellä syntymäkaupunkiini. Menomatalla isä tuli autolla varmistamaan Karkkilaan, että olin arvioinut psykofyysiset voimavarani oikein.

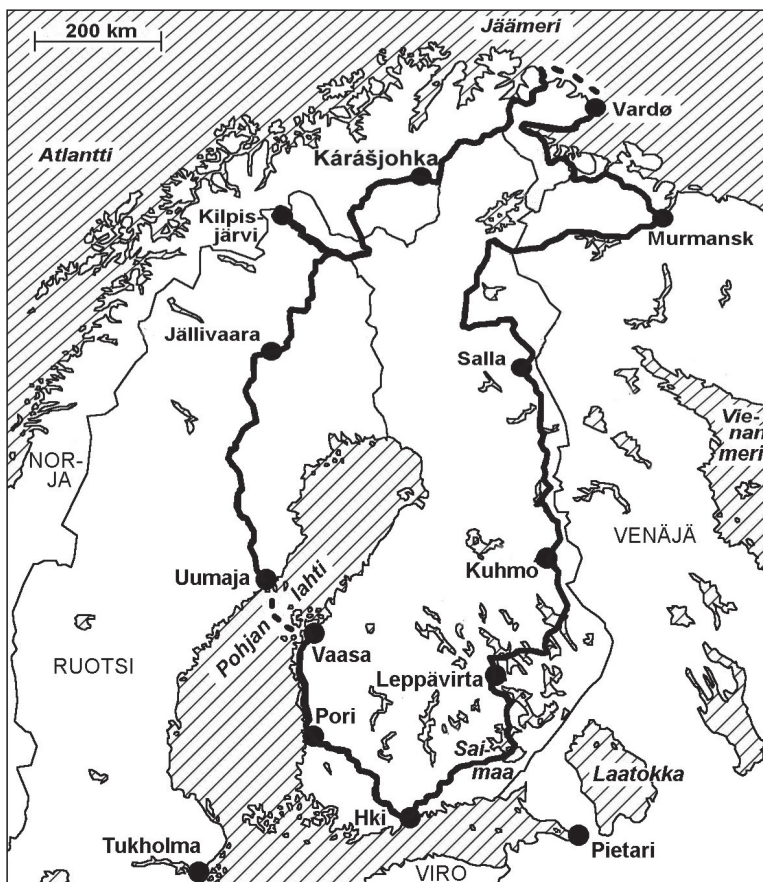
Jatkoin retkipyöräilyä 18-vuotiaaksi saakka, useimmiten tein matkaa yksin. Tien päällä oli hyvä olla. Armeijan aikaiset polkaisut hämärsivät myönteisen kokemisen tunnetta, ja löysin retkipyöräilyn ilon uudestaan vasta nelikymppisenä, kun sairaus ahdisti nurkkaan ja toipuminen vaati aktiivista kuntoutumista. Ryhdyin jälleen koluamaan Uudenmaan ja Hämeen teitä sateessa ja paisteessa. Kuntoutuminen karkasi käsistä, ja kesäoiden suurelliset haaveet pyörämatkoista lämpimiin maisemiin Välimerelle ja Aasiaan alkoivat saada konkreettisia muotoja.

Kolmannen eksoottisen megapolkaisun jälkeen ajatus retkestä Lappiin ja Jäämerelle roihahtaa vahvaksi paloksi keväällä 2010. Haluan kokea Pohjolan suven lähietäisyydeltä. Karkea reittisuunnitelma saa pikkupiirteistä hahmoa, kun investoin Pyöräily GT -karttoihin. Niiden mittakaava 1:200 000 (1 cm = 2 km)

on sopivan tarkka. Haluan järjestelmällisesti välttää isoja maanteitä: parempi virsta väärää kuin vaaksa rekkarallia. Pääteitä pääsee sujuvasti eteenpäin, mutta polkemisen ensisijainen ajatus ei ole ehtiä mahdollisimman pitkälle vaan nuuhkia ja kuulostella maaseutua ja erämaiden rauhaa.

Minulla on kuusi viikkoa aikaa polkea Jäämerelle Norjaan ja palata Ruotsin Lapin kautta Vaasaan. Ja jos tulee kiire, voin nousta linja-autoon. Öiset istunnot karttojen äärellä nostavat esiin pienen eksoottisen rönsyn: entä jos poikkeaisin Murmanskiin tutkailemaan arktista Venäjää. Jo hahmottunut reitti saa kaksi viikkoa ennen lähtöä viimeisen pikantin mausteen, kun ystäväni vihjaisee, että kannattaisi piipahtaa myös Leppävirralla, jossa on heinäkuussa Euroopan suurin vuotuinen hippihenkisten kokoontuminen. En epäröi tehdä ylimääräistä mutkaa suunnitelmiini. Tiedossa on monenlaisten kokemusten matka.

Matti Rämö

18.7.–31.8. Helsinki–Murmansk–Jällivaara–Helsinki, 4530 km.

1. Hiidenkirnuilta Saimaan suveen

18. heinäkuuta, sunnuntai
Helsinki–Myrskylä, 90 km, 18 €

Yle Teksti-tv:n kuntoliikuntasivuilla kerrotaan, että ponkaisen matkaan maanantaina. Mutta lähtöjärjestelyt etenevät oletettua jouhevammin, ja olen saanut talven mansikatkin pakkaseen jo lauantaina. Lähtörutiinit ovat edellisten retkien jäljiltä automatisoituneet, ja arkeologiset kaivaukset keittiön kaapistoissa sujuvat ilman yllättäviä vastoinkäymisiä. Lisäksi olen tehnyt tavanomaisen käynnin Kehä kolmosen halpatavarataloissa: nailonpaikkojen, hyttysverkkolippiksen, nippusiteiden, heijastintarrojen, ketjuöljyn, paristojen ja juomapullojen lisäksi mukaan tarttuvat uudet sivulaukut.

Alun perin ajattelin selvittää vanhoilla pienemmillä laukuilla, jotka ovat kestäneet niin Intiassa kuin Vietnamissakin, mutta asian vatkaminen luottomekaanikon kanssa laukaisee prosessin, joka huipentuu heräteostokseen. Pyörätohtori vannotti minua hankkimasta kriittisiä varaosia Kehä kolmoselta mutta vihjaisi, että halpiskopiot hyvistä sivulaukuista ovat kuulemma kohtuullisen hyvät. Onnistun ostamaan viimeiset laukut, jotka ovat molemmat muotoiltu vasemmalle puolelle tavaratelinettä. Suurempi pulma on laukkujen sitominen alhaalta niin, etteivät ne pompi yhtään kuopissa ja kynnyksissä ja lopulta murra

muovisia kiinnityskoukkuja. Tämä ongelma on ollut kaikissa aiemmissakin sivulaukuissani. Sidonnan pitää olla niin yksinkertainen, että sen saa auki päivän päätteeksi myös hämärässä puolikuolleena. Paikallistan lyhyet lukittavat kuormansidontaremmit keittiökaapin kaaoksesta. Huomaan myös kiristää uusien laukkujen tukirakenteiden ruuvit, jotka ovat pahasti löysällä.

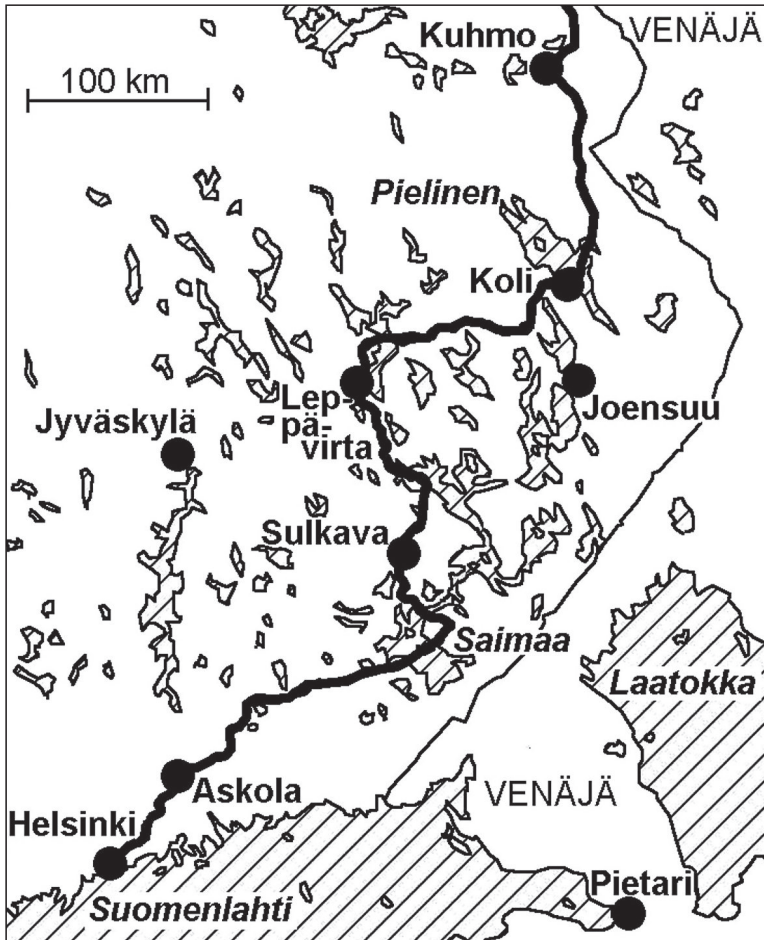
Isä tulee pihamaalle katselemaan, kuinka ährään 30 kilon kuorman kiinnittämisessä: iso kassi sivulaukkujen päälle; kassin päälle telttä ja makuualustat; ja koko keon ylle karttapussukka sekä muovipussi illan lisävaatteita ja wc-paperia varten. Selvitän aikaistetun lähdön problematiikkaa. Toisaalta on erinomaista, jos pääsen ennen aikaisesti matkaan, koska olen tilannut venekuljetuksen Saimaan poikki Taipalsaaresta Kyläniemeen, josta pääsee lossilla Ruokolahdelle. Vihjeen löysin pyöräilykartasta, mutta yltiöoptimistisesti varasin ajan jo tiistaiksi. Toisaalta ongelmana on sääennuste, joka lupaillee reipasta saderintamaa. Sen kestosta on erilaisia arvioita, ja jos ehtisin leiriytyä ajoissa, ei yöllisestä sateesta olisi haittaa. Lähtemisen kiihko on ihan liian vahva, jotta voisin jäädä odottelemaan säätilan kehitystä. Enkä malta ensin täydentää edellisen yön neljän tunnin univajettakaan. Tien päälle pitää päästä. Pyöräretki on parhaimmillaan, kun se alkaa kotipihasta. Satulaan voi nousta juuri silloin, kun hetki tuntuu hyvältä ilman tarkan aikataulutuksen stressiä. Vuoden parhaat viikot ovat edessä.

Polkaisen Pakilasta Kehä kolmosen varteen. Rujo pienteollisuusvyöhyke ja kauppakeskittymien maisema saattelevat matkaan, ja rekat runnovat kohti itää. Pyörätien asfalttiin ovat murrosikäiset taiteilleet naivistisia kuvia sukupuolielimistä.

Jyrkän mäen päällä on valaisintolppaan niitattu juliste, jonka mukaan Jeesus pelastaa, ja Fazerin tehtailta lehahtaa sokeroidun vaniljan vahva parfyymi. Käännyin kohti pohjoista. Reitti ei ole vieras, mutta kun yritän oikaista Kuninkaantielle, eksyn. Harhailen pari kilometriä aivan väärään suuntaan kohti rannikkoa, ennen kuin ymmärrän kääntyä takaisin. Lähden uuteen oikaisuun Kuninkaanmäen pientaloalueen poikki ja kapuan mäelle, jota seuraa jyrkkä lasku. Kapean kadun varjoisassa notkelmassa hurautan vauhdilla teräväreunaiseen pikkukuoppaan, ja takavanne saa matkan ensimmäisen rajun iskun, 20 kilometrin urakoinnin jälkeen.

Eksyminen on sikälikin absurdi, että vain kuukautta aiemmin olen viimeksi polkenut tätä reittiä Ylen pyöräkerhon kevätreissulla Porvooseen. Kaiken lisäksi olin navigoimassa ryhmän kärjessä. Kunniatehtävä lankesi seurueen hitaimmalle, koska ajatuksena oli varmistaa kaikille sopiva vauhti. Löydän vihdoin Vanhan Porvoontien, joka seurailee keskiaikaisen Kuninkaantien linjausta. Vanha postireitti yhdisti 1300-luvulla suuren ja mahtavan Ruotsin valtakunnan läntiset ja itäiset osat toisiinsa. Se kulki Norjan Bergenistä Pietariin saakka. Tien varteen muodostui majatalojen ja kestikievareiden verkosto, ja 1700-luvulla laki velvoitti majataloja järjestämään kyydin seuraavaan lepopaikkaan. Rauhallisia Kuninkaantien pätkiä löytyy nykyisin sieltä täältä etelärannikolta, ja matkailumarkkinoinnissa ne on yhdistetty toisiinsa uudemmilla tielinjauksilla.

Seuraan Kuninkaantietä Sipoon keskustaani Nikkilään, jossa pysähdyn muonaostoksille. Valintamyymälän kassalla annan setelin seuraksi pikkukolikoita ja totean nuorelle naiselle ääneen, että näin saan vaihtorahaksi sitten vain 50 pennin kolikon.

18.7.-27.7. Helsinki-Kuhmo, 840 km.

Kassaneiti katselee hieman kummissaan sanomatta sanaakaan, luultavasti hän ei ole ehtinyt markkoja ja pennejä käsitellä lapsuudessaan. Lähtöinnostukseni on niin kokonaisvaltaista, että se on sinkauttanut mielen jo kauas niin ajassa kuin paikassa. Nikkilän jälkeen kaunis paikallistie kumpuilee metsiköissä ja ohittaa lehmilaitumia sekä kesantopelloille levittäytyneen golfkentän. Metsän keskeltä nousee esiin mäen päältä Pornaisten jyhkeä pikku kivikirkko. Kylänraitilla murrosikäiset pojat keulivat polkupyörillä, mutta muutoin on hiljaista, vaikka ilta on lämmin ja pehmeä. Monta viikkoa kestänyt helleaalto jatkuu, ja lämpömittari näyttää 25 astetta vielä myöhään illalla.

Pornaisista käännyn kohti Askolan hiidenkirnuja. Rypsipelto tuoksuu, kun taivas tummenee muutama kilometri ennen Kirnukalliota. Säärintama saavuttaa karavaanini. Harmaan tihkun saattamana kurvaan hiekkaiselle pysäköintiaukealle ja työnnän pyörän kosteaan pöpelikköön, ennen kuin lähden sadeviitta päällä tarpomaan kivikkoista uraa. Puoli kilometriä pitkä polku kulkee kuusikkoisen, vähän synkän metsän poikki jyrkälle kalliorinteelle Porvoonjoen laaksoon. Kirnuja alettiin kaivaa esiin 1950-luvulla, mutta suurimman tyhjentäminen maa-aineksesta toteutui vasta vuonna 1964, kun Helsingin yliopiston maantieteen professori Veikko Okko ideoi Yhtyneiden Kuvalehtien kustantaman kunnostusprojektin. Hiidenkirnut syntyivät jääkauden loppuvaiheessa yli 10 000 vuotta sitten, kun mannerjään sulamisvedet kuluttivat kalliota joko jään reu-navyöhykkeessä tai jäätikön alle muodostuneessa railossa. Valtavat vesimassat kuljettivat lohkaraita ja kiviä, jotka hioivat kallioon lieriönmäisiä kuoppia. Kirnun syntyyn saattoi kulua jopa satoja vuosia. Askolassa kirnuja on kaikkiaan kaksikymmentä.

Niistä useimmat ovat pieniä ja siroja kattilanmuotoisia painanteita, jotka ovat levittäytyneet parveksi kalliorinteeseen kuin ison tempppelin sivualttarit katolisessa kirkossa tai hindupyhätyössä. Suurin kirnuista on yli 10 metriä syvä. Okko nimesi sen Jättiläisen kuhnepytyksi.

Ensimmäisen kerran löysin Askolan hiidenkirnuille vuonna 1987 maantieteen opiskelijoiden retkellä. Ihastuin saman tien valtaviin energiavirtojen muinaiseen yhtymäkohtaan, joka huokuu luonnon pyhyyttä ja jatkumoa ajattomuudessa. Sittemmin olen kymmeniä kertoja vaeltanut Askolaan kokemaan kirnujen temppekirauhaa. Tänne olen tuonut läheisiäni hiljentyämään, ja vaikeina hetkinä olen tullut yksin miettimään elämänsä kaaren käännteitä. Usein on aurinko siunannut säteillään, joskus on ukkosmyräkki loihnut tunnelmaa, myös täysikuu on hehottanut tummalla taivaalla. Nyt tihuttaa lämmintä sadetta. Laskeudun varovasti märät puuportaat alas Jättiläisen kuhnepytylle, joka avautuu jyrkänteen kupeesta niin, että sen takaseinä ulottuu pari metriä etuseinää ylemmäksi. Kuhnepytyä reunustava aita on vuosien varrella muuttunut järeämmäksi. Aiemmin kirnuun pääsi helposti vesirajaan saakka metallitikkaita pitkin ja kirnun sisään saattoi jäädä välitasanteelle mietiskelemään. Tyhjennän mieleni hiljaiseen rukoukseen, jolla haen voimaa matkalleni. *Om, Shiva, om.* Kirnun sileän, pystysuoran seinän raosta työntyy esiin kallioimarre, sitkeä pikkusaniainen.

Kapuan takaisin kalliotörmälle ja lähden hitaasti askeltaamaan liukasta polkua. Kaivan karavaanini näreikön suojusta parkkipaikalle ilmoitustaulun eteen ja jään katoksen alle illalistamaan. Sade näyttää vaimentuvan. Puhelin pärähtää, kun

kirjamesuilla tapaamani Jorma soittaa. Jorma on innokas pyöräilijä, ja hän on käynyt retkeilemässä vaimonsa kanssa muun muassa Puolassa. Olen sähköpostitse kertonut, että reittini kulkee Askolasta Myrskylän kautta Iittiin, ja Jorma tarjoaa yösijaa. Mutta he asuvat kolmen vartin polkaisun päässä Myrskylän keskustasta etelään, ja minulla on vielä tunnin matka Myrskyläänkin. Jorma tarjoutuu hakemaan karavaanini pakettiautolla, mutta ilta on jo niin pitkällä, ettei maanantain työaamuun ole kovin montaa tuntia aikaa. Enkä reissun ensimmäisenä päivänä innostu ajatuksesta matkata pakettiautolla.

Palaan satulaan hämärän tihentyessä. Kosteus höyryää lämpimästä asfaltista unenomaiseksi usvaksi, ja peltoaukiot verhoutuvat tiheään utuun. Vettä alkaa tulla taivaalta yhä reippaammin, ja optimismini sateen laantumisesta osoittautuu täysin perusteettomaksi. Liikennettä ei ole, ja saan polkea yksin rankkasateessa Myrskylään, jossa vetäydyn suojaan pankin edustalle automaattikatokseen. Taajama on hiljainen. Vain nuorten kruisailuauto, jonka pakoputkisto ei läpäise katsastusta, tekee pari äänekästä kierrosta ja katoaa sitten maaseudun pimeyteen. Jämähdän pankkiautomaatille kahdeksi ja puoleksi tunniksi pitelemään sadetta ja odottamaan aamunkoittoa. Seinässä kyltti kieltää asiattoman oleskelun. Ravaan verkkaisesti edestakaisin valvontakameran tutkivan silmän edessä. Mielessä käy ajatus teltan pystyttämisestä katokseen. Kauankohan saisin nukkua, ennen kuin virkavalta puuttuisi leireilyyni? Olisiko sittenkin kannattanut hyväksyä tarjous lämpimästä sängystä?

Polkupyörällä Jäämerelle

Matti Rämö polkaisee neljännessä matkakirjassaan kotipihalta kohti pohjoista. Kuuden viikon ja 4500 kilometrin matka vie Murmanskin kautta tuuliselle tundralle Jäämeren viileään kesään.

Leppävirralla Rämö majoilee Euroopan suurimmalla hippileirillä, Raatteentiellä hajoaa poljin. Venäjän erämaasuot hehkuvat valkoista tupasvillaa, mutta Petsamon kaivosvyöhykkeellä odottavat eloton maasto ja panssarivaunujen parkkipaikat. Reitti kulkee neuvostoajan varuskuntien läpi.

Norjassa koettelee halla. Ja saamelaisten arvostetumpi asema Tenojoen länsipuolella askarruttaa. Laestadiuksentietä Rämö polkee vajoavaan Jällivaaraan. Porot jolkottelevat seurana, kun maantieteilijä vaeltaa uteliain silmin pikkuteiden hiljaisuudessa. Reissusta tulee tutkimusmatka myös Pohjolan lähihistoriaan sekä omiin mielenmaisemiin.

Matti Rämö on Yle Teksti-tv:n toimittaja. Hänen aiemmista polkupyörämatkoistaan ovat ilmestyneet kirjat *Rengasrikkokkoja Saharassa* (2009), *Polkupyörällä Intiassa: Lehmiä, jumalia ja maantiepölyä* (2010) sekä *Polkupyörällä Thaimaasta Vietnamiin: Hymyn voimaa ja sodan jälkiä* (2011).

40.8

minerva

Kansi: Taittopalvelu Yliveto Oy

www.minervakustannus.fi

ISBN 978-952-312-580-3

9 789523 125803